

Czas, czyli jak w gramatyce opowiadamy o zdarzeniach

Materiał składa się z sekcji: „Czasownik”, „Czas gramatyczny”, „Osoba”, „Rodzaj w odmianie czasownika”, „Zadaniowo”.

Materiał zawiera 9 ilustracji (fotografii, obrazów, infografik, rysunków), 13 ćwiczeń, w tym 10 interaktywnych.

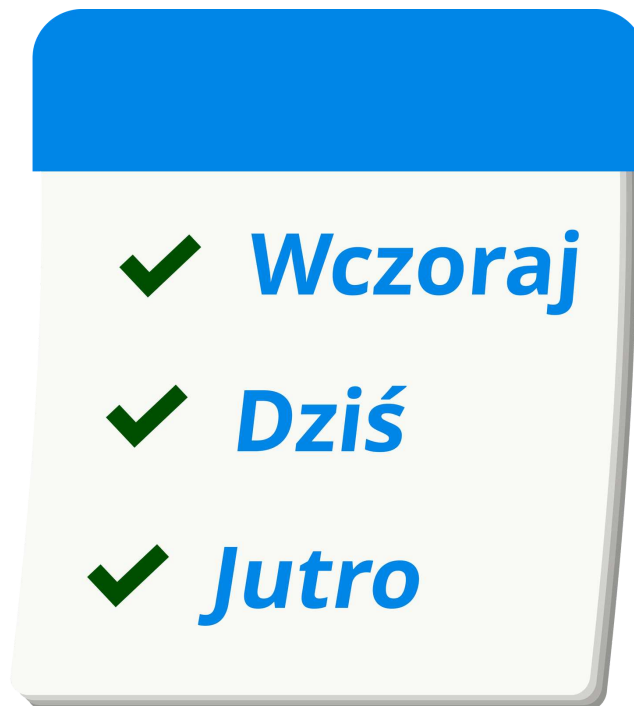
Czas, czyli jak w gramatyce opowiadamy o zdarzeniach

Czas_intro

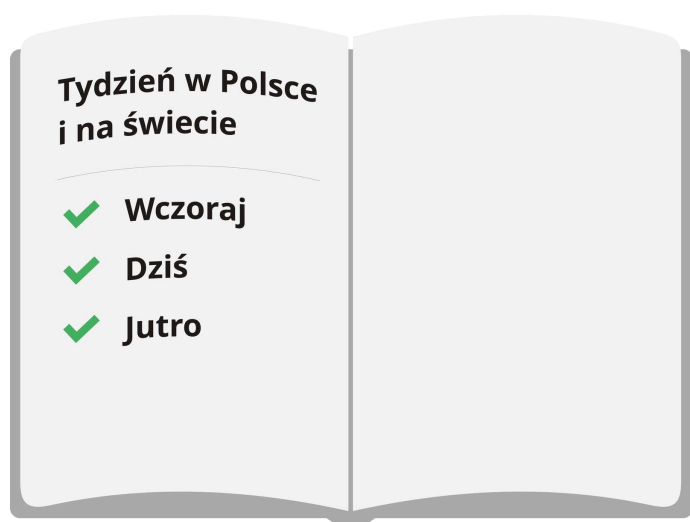
Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Gdy myślimy o zjawiskach konkretnych czy abstrakcyjnych, próbujemy je w języku poukładać (skategoryzować). Rzeczowniki nazywają świat, przymiotniki i przysłówki mówią o właściwościach przedmiotów i zdarzeń. Samo opisywanie zaś, nazywanie, wskazywanie jest czynnością. Aby opowieść o świecie pozajęzykowym była wyrazistsza, spójrzmy najpierw na najważniejszą część mowy, która pojawia się w myśleniu, działaniu i komunikowaniu. Jest nią **czasownik**.

Kartka z kalendarza

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-NC-SA 4.0.

Notatnik

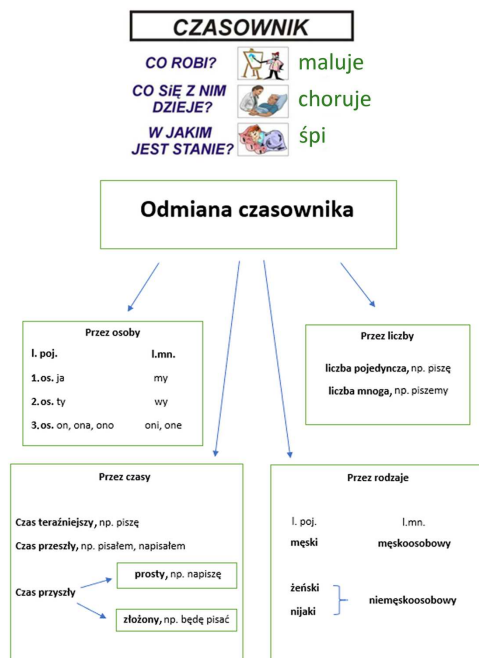
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Już wiesz

1) Mówienie o początkach czegoś, o czasie obecnym i przyszłości oraz układanie kolejności następowania po sobie wydarzeń czy zjawisk – to **chronologia**.

Przypomnij sobie najważniejsze wydarzenia ostatniego tygodnia. Pomyśl przez chwilę o tym, co dzieje się teraz i co planujesz na najbliższy czas. Wpisz do kalendarza czynności, które chcesz w związku z tym wykonać.

2) Wyobraź sobie, że jesteś redaktorem czasopisma publicystycznego. Musisz napisać artykuł *Tydzień w Polsce i na świecie*. Przejrzyj kilka portali informacyjnych z newsami (wiadomościami) lub codzienne wydania gazet. Sporządź notatki w rubrykach 'wczoraj', 'dziś', 'jutro' z najważniejszymi według ciebie wydarzeniami, stosując odpowiednie formy czasowników w czasie teraźniejszym, przeszłym i przyszłym.

Schemat odmiany czasownika

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Czasownik

Czasownik – to część mowy, która, jak podpowiada nazwa, ma związek z czasem.

Czasowniki pozwalają porządkować informacje zawarte w tekstach, pokazują je w różnym czasie: przeszłym ('czytałem'), teraźniejszym ('czytam') i przyszłym ('będę czytał'). Używamy ich również do tego, aby pokazać, jakie osoby uczestniczą w komunikacji ('ja czytam' – 'ty czytasz', 'my czytamy' – 'wy czytacie', 'on, ona, ono czyta' – 'oni, one czytają') i jakie jest nastawienie autora do tego, o czym mówi

(np. coś chce oznajmić: 'właśnie czytam', chce rozkazać lub żąda czegoś: 'czytaj to, proszę' albo po prostu przypuszcza, że coś się dzieje: 'pewnie czytałbym'). Co więcej, za pomocą

czasownika potrafimy opowiadać o zdarzeniach skończonych ('przeczytałem'), zapowiadać ich rezultat ('przeczytam') lub pokazywać, że trwają bez końca lub się powtarzają ('wczoraj kupowałem', 'dzisiaj kupuję', 'jutro będę kupował').

Czasownik przede wszystkim oznacza **czynności** i **stany**, np.:

Jan **idzie** ulicą.

Nagle samochód **wyjechał** zza rogu.

Jan po południu **zasnął**.

Schemat: co nazywa czasownik

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Odmiana czasownika to **koniugacja**.

Czasownik odmienia się przez:

- **osoby** (1., 2., 3.),
- **czasy** (przeszły, teraźniejszy, przyszły),
- **tryby** (oznajmujący, rozkazujący, przypuszczający),
- **liczbę** (pojedynczą, mnogą),
- **rodzaj** (męski, żeński, nijaki w liczbie pojedynczej oraz męskoosobowy i niemęskoosobowy w liczbie mnogiej).

Schemat: przez co odmienia się czasownik

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Każdy czasownik ma **aspekt**: dokonany lub niedokonany.

W słowniku czasownik zapisany jest w formie nieodmiennej i nieosobowej, którą nazywamy **bezokolicznikiem**. Charakterystyczna jest dla niej końcówka '-ć': 'pisać', 'mówić'; rzadziej: '-c': 'móc', 'tłuc'.

Ćwiczenie 1

Uporządkuj zbiór czasowników opisujących czynności, które nie muszą być zakończone lub się powtarzają. Umieść je w odpowiedniej kategorii czasowej.

PRZESZŁOŚĆ

pisaliśmy

tłumaczysz się

będziecie mówić

czytałem

mówię

będziecie robili

pisaliście

budowaliśmy

rysujemy

kupowałem

płacę

będziecie kupowali

będziesz jechał

TERAŻNIEJSZOŚĆ

PRZYSZŁOŚĆ

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Uporządkuj zbiór czasowników opisujących czynności, które zostały zakończone lub w przyszłości nastąpi ich koniec. Umieść je w odpowiedniej kategorii czasowej.

PRZESZŁOŚĆ

zapisaliśmy

kupią

zapłacicie

przeczytałem

przeczytamy

zapiszecie

zapłaciłem

zbudowaliście

kupiłem

zbudujecie

PRZYSZŁOŚĆ

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Czas gramatyczny

Czasowniki opisujące czynności, które się powtarzają albo nie mają rezultatu, odmieniają się przez trzy czasy:

- **przeszły** – 'czytałem', 'czytałeś', 'czytał'...
- **teraźniejszy** – 'czytam', 'czytasz', 'czyta'...
- **przyszły (złożony)** – 'będę czytał', 'będziesz czytał', 'będzie czytał'...

Jeśli korzystamy z dwóch wyrazów, aby wyrazić formę dotyczącą przyszłości, a jednym z nich jest odmieniane słówko 'być', nazywamy ją **formą czasu przyszłego złożonego**.

Czasowniki opisujące czynności, które się zakończyły lub które się zakończą, odmieniają się tylko przez dwa czasy:

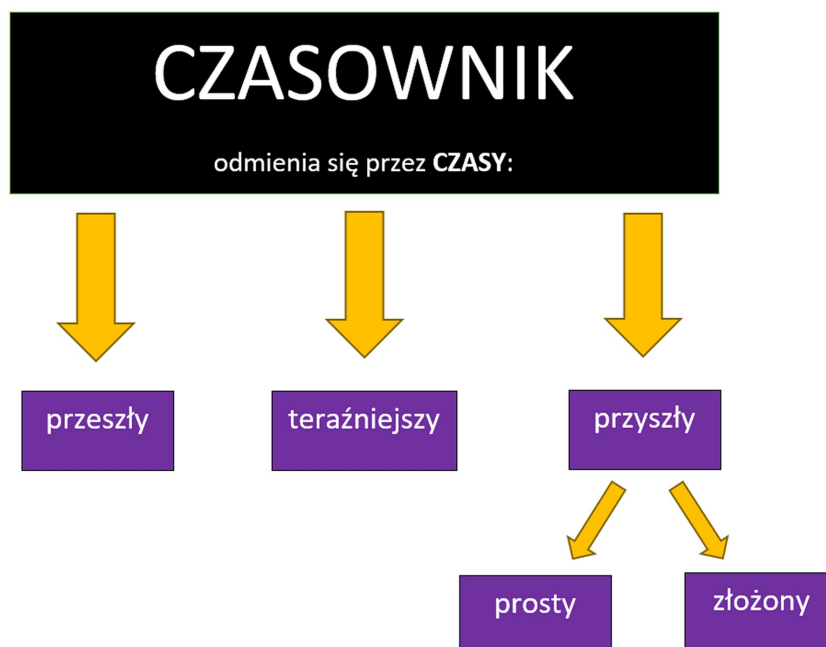
- **przeszły** – 'przeczytałem', 'przeczytałeś', 'przeczytał'...
- **przyszły (prosty)** – 'przeczytam', 'przeczytasz', 'przeczyta'...

Jeśli korzystamy wyłącznie z jednego wyrazu, aby wyrazić formę dotyczącą przyszłości, mówimy o **formie czasu przyszłego prostego**.

Ważne!

Formy czasu przyszłego mogą być zbudowane:

- **z jednego wyrazu** – opisujemy za pomocą nich zdarzenia, które się zakończą, lub czynności, które będą miały rezultat. To **czas przyszły prosty** ('zrobię');
- **z dwóch wyrazów** – opisujemy za pomocą nich zdarzenia, które będą przebiegały bez końca lub rezultatu. To **czas przyszły złożony** ('będę robił', 'będę robiła').

Schemat: przez jakie czasy odmienia się czasownik

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Osoba

Większość zdań zawiera osobową formę czasownika. Rozpoznamy ją po odpowiednich końcówkach i łatwo dopasujemy do wyrazów nazywających osoby: JA, TY, MY, WY, ON (ONA / ONO; ONI / ONE):

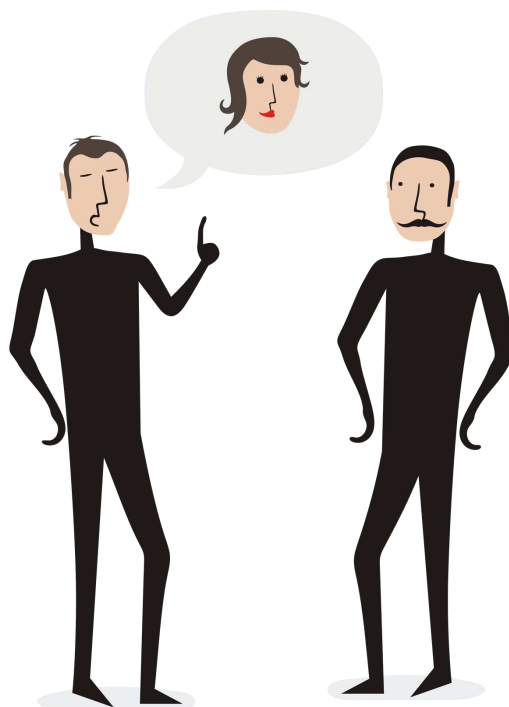
Liczba pojedyncza i mnoga

Liczba pojedyncza		Liczba mnoga	
1. OSOBA – JA	piszę	1. OSOBA – MY	piszemy
2. OSOBA – TY	piszesz	2. OSOBA – WY	piszecie
3. OSOBA – ON / ONA / ONO	pisze	3. OSOBA – ONI / ONE	piszą

Wyrazy, które określają osoby, nazywamy **zaimkami osobowymi**. Są ważne w komunikacji, ponieważ zwykle wskazują:

- nadawców,
- odbiorców,
- kogoś, kto nie bierze udziału w komunikacji, ale się o nim wspomina.

Nie zawsze musimy korzystać z zaimków, aby wskazać osoby, które uczestniczą w zdarzeniach. W języku polskim informacje na ten temat zapisane są w końcówkach osobowych czasownika.

Postaci rozmawiających: dwaj mężczyźni

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Postaci rozmawiających: dwaj mężczyźni i kobieta

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Dopasuj do odpowiednich rubryk podane poniżej formy czasownika w czasie teraźniejszym. Pamiętaj o zmieniającej się liczbie.

Osoba	Liczba pojedyncza	Osoba	Liczba mnoga
1. osoba – JA		1. osoba – MY	
2. osoba – TY		2. osoba – WY	
3. osoba – ON/ONA/ONO		3. osoba – ONI/ONE	

czytamy, wołamy, rozumiemy, gramy, nosimy

widzę, płacę, czytam, noszę, koszę, umiem

wołacie, gotujecie, szyjecie, robicie, myślicie

piszą, czytują, walczą, cieszą się, rozumieją, lubią

liczysz, myślisz, uważasz, rozumiesz, lubisz

gotuje, pakuje, wie, sędzi, umie, krzyczy

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rodzaj w odmianie czasownika

W odmianie czasownika w czasie przeszłym i przyszłym złożonym pojawiają się również formy rodzaju:

- w liczbie pojedynczej – męski, żeński, nijaki;
- w liczbie mnogiej – męskoosobowy, niemęskoosobowy.

Czas przeszły

Czas przeszły, liczba pojedyncza

męski	żeński	nijaki
czytałem	czytałam	*czytało

Czas przeszły, liczba mnoga

męskoosobowy	niemęskoosobowy
czytaliśmy	czytałyśmy

Czas przyszły złożony

Czas przyszły złożony, liczba pojedyncza

męski	żeński	nijaki
będę czytał	będę czytała	*będę czytało

Czas przyszły złożony, liczba mnoga

męskoosobowy	niemęskoosobowy
będziemy czytali	będziemy czytały

Ważne!

Formy oznaczone gwiazdką (*) są możliwe w odmianie, ale coraz częściej wychodzą z użycia lub nie zawsze je stosujemy.

Zadaniowo

Ćwiczenie 4

Uzupełnij tabelę z odmianą czasownika „kupować” (czas przyszły złożony).

Liczba pojedyncza, rodzaj	Liczba pojedyncza, rodzaj	Liczba pojedyncza, rodzaj
męski	żeński	nijaki
	będę kupowała	
Liczba mnoga, rodzaj	Liczba mnoga, rodzaj	
męskoosobowy	niemęskoosobowy	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Uzupełnij tabelę brakującymi formami i informacjami. Wpisując formy czasowników, zastosuj 1. osobę l. poj.

czasowniki niedokonane	czasowniki dokonane	forma czasu przyszłego	nazwa czasu przyszłego
		będę kupować	
	kupić		
	zamarzyć		
marzyć			
		będę jeść	
		zjem	

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 6

Podpisz rodzaj czasownika, kierując się umieszczoną formą.

Liczba pojedyncza, rodzaj	Liczba pojedyncza, rodzaj	Liczba pojedyncza, rodzaj
kupowałem	kupowałam	kupowało
Liczba mnoga, rodzaj	Liczba mnoga, rodzaj	
kupowaliśmy	kupowałyśmy	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Uzupełnij tabelę według wzoru odmianą dowolnego czasownika w formie niedokonanej w czasie przyszłym.

Liczba pojedyncza, rodzaj	Liczba pojedyncza, rodzaj	Liczba pojedyncza, rodzaj
męski	żeński	nijaki
będę robił	będę robiła	będę robiło
Liczba mnoga, rodzaj	Liczba mnoga, rodzaj	
męskoosobowy	niemęskoosobowy	
będziemy robili	będziemy robiły	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Uzupełnij okienka tabeli właściwymi formami czasu przyszłego prostego.

	ZBUDOWAĆ	ZAPISAĆ	PRZECZYTAĆ	ODDAĆ	NAPISAĆ
1. osoba l.p.	zbuduję				
2. osoba l.p.		zapiszesz			
3. osoba l.p.			przeczyta		
1. osoba l.m.				oddamy	
2. osoba l.m.					napiszecie
3. osoba l.m.					

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Rozpoznaj formy czasownika. Swoje wyniki wpisz do tabeli. Pamiętaj, że w czasie teraźniejszym i przyszłym prostym nie wskazujemy rodzaju.

Forma	Czas	Osoba	Liczba	Rodzaj
Wzór: przeczytamy	przyszły prosty	1.	mnoga	X
przeczytaliście				
będziesz pisała				
pisałyśmy				
liczyłeś				
będziemy liczyli				
policzą				
policzyliście				
mówicie				
mówiłyście				

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Bardzo często w języku nazywamy jednostki czasu lub opisujemy ich właściwości. W tekstach pojawiają się więc rzeczowniki (np. „godzina”), przymiotniki opisujące jakiś moment (np. „godzinny”) lub przysłówki określające czas lub moment zdarzeń (np. „teraz”). Przyporządkuj zaproponowane określenia czasu do właściwych kategorii oznaczających części mowy.

Rzeczowniki (co?), czyli nazwy jednostek czasu

Przymiotniki (jaki?), czyli określenia cech związanych z jednostkami czasu

Przysłówki (kiedy?), czyli określenia czasu związane z czynnościami

poranek

popołudnie

dawniej

wczoraj

z wieczora

jutro

z dawna

wieczór

po południu

jutrzejszy

przedpołudnie

z rana

popołudniowy

nocka

wczorajszy

popołudniówka

rankiem

dawno

nocny

wcześniej

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.